

היבטים לשוניים בפרשת בא עו

דקדוקי קריאה וטעמים בפרשת בא ובהפטרות ובראשון של בשלח

י א הַכְּבֹדָתִי: הדלי"ת בשוא נח. שְׁתִּי: התי"ו רפויה ומוטעמת
י ג לַעֲנֹת: הלמ"ד בצירי העי"ן קמוצה והנר"ן רפויה. לא לַעֲנֹת ולא לַעֲנֹת. שִׁלַּח: שי"ן פתוחה ולמ"ד דגושה ציווי פיעל, לא שִׁלַּח עבר קל
י ו וּמָלְאוּ: הלמ"ד בשוא נע ¹ , האל"ף צריכה להישמע, לא וּמְלוּ
י ט בְּנַעֲרֵינוּ וּבְזַקְנֵינוּ וּבְבָנֵינוּ וּבְבָנוֹתֵנוּ וּבְבָקָרֵנוּ: שלושה מקרים בהם יש להקפיד על הפרדה בין תנועת השורק הסוגרת תיבה ופותחת את התיבה שלאחריה, בשלושתם טעמים משרתים מחברים ביניהם. כִּי חֲגֵה': טעם מרכא על תבת כִּי בלבד, אין לצרף לה את התיבה הבאה אחריה
י יא מִבְּקָשֵׁים: הקר"ף רפויה ² ובשוא נח. וַיִּגְרֹשׁ: הטעם בגימ"ל מלעיל
י יב וַיַּעַל... וַיֵּאכֹל: וא"ו החיבור מנוקדת בשווא נע
י יג וְהָ: האל"ף של שם ה' אינה נשמעת, כאילו כתוב וְדָנִי
י יד לֹא-הָיָה כֵּן: טעם נסוג אחר לה"א הראשונה. יְהִיָּה-כֵּן: געיה ביו"ד הראשונה ודגש חזק בכ"ף מדין דחיק
י טז חֲטָאתִי: החי"ת בקמץ, הטי"ת רפויה ומוטעמת. י יז חֲטָאתִי: החית בפתח, הטי"ת דגושה הטעם בתי"ו
י יז וְהִעֲתִירוּ: על אף הקושי, העי"ן בשווא נח וכן הדבר גם בהמשך עם שורש זה להטיותיו
י כא יְהִי חֶשֶׁךְ: הטעם נסוג לוי"ו המנוקדת בחיריק מלא. וַיִּמָּשׁ: הוא"ו בשווא נע לא בפתח, מלרע
י כג הָיָה אֹזֶר: טעם מרכא נסוג אחר לה"א הראשונה
י כד ב וַיִּשְׁאַל: וא"ו החיבור בשווא נע, לשון עתיד
י כו וְהִיתָה: מרכא בה"א כטעם משנה
י ז יִחַרְץ-פֶּלֶב: געיה ביו"ד
י ח בָּחָרִי-אָף: הבי"ת בקמץ גדול
י ג בַּעֲשֹׂר: העמדה קלה בבי"ת להדגשת הסגול המורה על מיודע. וַיִּקְחוּ: וא"ו החיבור בשווא נע, לשון עתיד
י ז וּנְתַנּוּ: מרכא בנר"ן כטעם משנה. הַבָּתִּים: דגש בתי"ו ³ (אחד מן היוצאים מן הכלל), יש להטעים מעט את הבי"ת בגלל המונח על אף האי נוחות שבדבר
י יא וְכָכָה: הטעם בכ"ף הראשונה מלעיל. כדי למנוע טעות סומנה זרקא בכמה חומשים גם בכ"ף
י יד תִּחְגְּהוּ: החי"ת בקמץ חטוף (קטן)
י טו מִיִּשְׂרָאֵל: היר"ד בחיריק ודגש חזק, אין לקרוא מיִּישְׂרָאֵל
י טז לֹא-יַעֲשֶׂה ... יֵאָכֵל: היר"ד בצירי וגעיה אחריו המורה על העמדה שלא יישמע 'יעשה' וישנה משמעות

¹ לא הוספה כאן געיה במ"ם, כיון שהמילים על ניקודיהן וטעמיהן לקוחות מתוכנת הכתר, ושם ממעטים בציון געיות כגון זו.

² יש קלדנים/ות "מחמירים" להוסיף דגשים גם במקומות מיותרים....

³ ברור שהדגש בתי"ו אינו סוגר את ההברה במילה בָּתִּים, כי הקמץ כאן הוא רחב! ואכמ"ל.

יב כא מִשְׁכּוֹ: למרות הגעיא במ"ם, השי"ן בשוא נח⁴

יב כב אֲשֶׁר-בִּסְף: מוטעם בסגול, הסמ"ך פתוחה. אֲשֶׁר בִּסְף: מוטעם באתנח, הסמך קמוצה

יב כז בִּנְגָפוֹ: הנ"ן בקמץ קטן, גימ"ל בשווא נח ופ"ה בדגש קל

יב לז מִרְעַמְסָס: רי"ש פתוחה והעי"ן בשוא נח

יב לט כִּי לֹא חֲמָץ: תיבות כִּי ו- לֹא במונח, אין לקראתן כאילו הן מוקפות. לְהַתְמַהֵּמָה: כל אותיות הה"א מבוטאות. הה"א האמצעית, נקראת כמפיק בסוף מילה. הה"א האחרונה בפתח גנובה, (אל"ף בקרב האשכנזים, יר"ד לפי עדות המזרח), כלומר, הפתח לפני הה"א המופקת: אָה או יָה

יב מא יִצְאָו: מרכא ביר"ד כטעם משנה

יב מג-מה מט לֹא-יֹאכֵל בּוֹ: טעם נסוג אחור ליר"ד

יב מח וְעָשָׂה פֶסַח: טעם נסוג אחור לעי"ן

יג ה לָתֵת לָךְ: טעם נסוג אחור ללמ"ד

הפסרת בא ירמיה מו:

יג אֶל-יִרְמְיָהוּ: על אף המנהג הרווח לקרוא את המ"ם בחירק, יש לבטא שווא נע מתחת למ"ם והיר"ד

אחריה קמוצה⁵. לְבֹא: הלמ"ד בקמ"ץ. נְבוּכַדְרֶאצַּר: געיה בבלי"ת ובמלרע

יח בְּהָרִים: העמדה קלה בבלי"ת המנוקדת בסגול (ראה לעיל יב ג 'בעשור'). וְכִכְרֶמֶל: על אף הקושי, הכ"ף הראשונה בשוא נח

יט לְשִׁמָּה: מלשון שממה, שי"ן בפתח ויש להקפיד על דגש חזק במ"ם, מלרע

כג כָּרְתוּ: הכ"ף בקמץ רחב והר"ש אחריה בשווא נע⁷. יַעֲרָה: העי"ן בשווא נח. רְבֹב: מילה זו היא מלרע בכל המקרא

כה הִנְנִי: על אף הקושי, נר"ן ראשונה בשווא נח, כן הדבר גם בהמשך פס' כז

ראשון של בשלח

יג יח : וַיֵּסֶב: במלרע

יג יט וְהַעֲלִיתֶם: העמדה בה"א למנוע הבלעת העי"ן החטופה שלאחריה, וה-עליתם

יד ב וַיֵּשְׁבוּ וַיִּחַנּוּ: וא"ו שוואית, לשון עתיד. נִכְחוּ: הכ"ף בשוא נח⁸

יד ד וְאֶכְבְּדָה בַּפָּרְעָה: דגש קל בבלי"ת נותר במקומו מדין "אותיות צבوتות"⁹. וַיַּעֲשׂוּ-כֵן: סילוק (סוף

פסוק) ללא הכנת טיפחא (טרחא) לפניו. על הקורא להתכונן ולהתאמן, ולא לקרוא וַיַּעֲשׂוּ בטעם טיפחא

⁴ למרות שכך צריך לקרוא, אין תמימות דעים בדבר וישנם מקורות הטוענים שהשווא כאן הוא נע, אבל בכללים שאנו הולכים לפיהם, אפשר לקבוע שהשווא הוא נח.

⁵ בהגייה הקדומה של שווא נע הנהוגה אצל התימנים שוא נע לפני יר"ד נקראת כעין חטף חירק (!), אבל לא כמו החירק בקר"ף של חלקיהו או חזקיהו וכדומה שגורר אחריו יר"ד דגושה

⁶ בעוד במלכים ובשאר ספרים נקרא נבוכדנצר בנר"ן, – בירמיה ע"פ רוב וביחזקאל נקרא נבוכדנצר בר"ש סגולה.

⁷ יש מחלוקת אם הכ"ף בקמץ חטוף והר"ש בשוא נח, או הכ"ף בקמץ רחב והר"ש בשוא נע. הרד"ק מכריע שהכ"ף בקמץ רחב וממילא השווא הוא נע. גם בתנ"ך ברויאר הוסיף געיא בכ"ף שאינה בכתב היד.

⁸ הבעיה היא למבטאים חל"ת ככ"ף רפויה נוצר כאן "שווא דומות". ואף על פי שהזכרנו כמה פעמים שהוא נח, מכל מקום רבים מתקשים לקרואו נח. נראה שכאן צריך להתאמץ לקרוא נכונה אם במבטא חל"ת גרונית כדן, אם בקריאת הכ"ף בשוא נח. ומה טוב בשניהם כאחד.

י ה וְכִסָּה אֶת־עֵין הָאָרֶץ וְלֹא יוּכַל לִרְאֹת אֶת־הָאָרֶץ וְאָכַל אֶת־יֵתֶר הַפִּלְטָה הַנִּשְׁאַרְת לָכֶם מִן־הַבֶּרֶד וְאָכַל אֶת־כָּל־הָעֵץ הַצֶּמַח לָכֶם מִן־הַשִּׁדָּה:

יעקב שני (סופר סת"ם)

מה ההבדל בין 'חנמלים' בחי"ת ל'כנמלים' בכי"ף ? בסוף דבר התורה כולנו נדע !!!
(לא) וְהַפִּשְׁתָּה וְהַשְׁעָרָה נִפְתָּה כִּי הַשְׁעָרָה אָבִיב וְהַפִּשְׁתָּה גִּבְעָל: (לב) וְהַחֲטָה וְהַקְסָמָה לֹא נָפוּ כִּי אֲפִילָת הִנָּה: (ספר שמות פרק ט)

רש"י מביא שני פירושים: **הראשון** - כי אפילות חנה - מאוחרות ועדיין היו רכות ויכולות לעמוד בפני קשה. ואע"פ שח' ו"את כל עשב השדה חכה הברד (שמות ט, כה) יש לפרש פשוטו של מקרא כעצמים העומדים בקלחם (שהם קשים) הראויים ללקות כנרד.

אז מה היה לנו בברד? גידולי השדה שהיו בכירות, וכבר היו בשלבים שהצמח כבר הקשיח - לקה בברד. מאידך, גדולי השדה שעדיין היו רכים, כאשר ירד עליהם הברד הם התכופפו ולא לקו בברד. ורש"י לא שבע רצון עם הפירוש הפשוט הזה, ומביא פירוש שני, שלא כפשוטו -

ומדרש רבי תנחומא, יש מרכותינו שנחלקו על זאת ודרשו: "כי אפילות" פלאי פלאות נעשו להם שלא לקו:

מה קשה לרש"י שהביא פרוש נוסף? למה להוציא את הפירוש מפשוטו, שמה שהחיתה והכוסמת לא לקו זה היה מדרכי הטבע, שגבעול שהוא רך וגמיש, אינו נשבר בברד, אלא מתכופף וקם מחדש ?

והתשובה היא :

שדברי תורה עניים במקום אחד ועשירים במקום אחר⁹. הבה נראה איך מתוארת מכת הברד בתהילים.

(מז) וַיִּהְיֶה בַּבֶּרֶד גֶּפֶן וְשִׁקְמוֹתַם בַּחֲנָמַי: (ספר תהילים פרק עח)

בתהילים מובא תאור הברד, לא על גדולי שדה כמו בתורה, אלא על העצים. ידוע שהגפן הוא עץ רך, ודאי לעומת השקמה. והנה הברד פגע בגפנים הרכים, ולא פגע בשקמה הקשה, היא לקתה בארבה (=חנמל). בדיוק הפוך ממה שקרה בגידולי השדה.

איך זה יכול להיות? **פלאי פלאות** ! לכן ... מביא רש"י ...

ומדרש רבי תנחומא, יש מרכותינו שנחלקו על זאת ודרשו: "כי אפילות" פלאי פלאות נעשו להם שלא לקו:

התנהגות הארבה והברד בגדולי השדה היו הפוך ממש מהתנהגות מכול אלו בעצים, האין זה פלאי פלאות, פלא בתוך פלא?

א"ה, הפסקה קטנה בהרצאת דברי ידידנו. מה מפרשים המפרשים במילה זו (בַּחֲנָמַי)?

רש"י: קם הארבה. ומדרשו (שו"ט עה, יג): פֶּאֶל, חֵן וּמָל; היה מולל את ירק העשב והעץ ואוכלו.

ראב"ע: אמר חסאן (בן משיח הקראי), כי **בחנמל** - מין ממיני הארבה, ופירש **חנמל** שתי מלות. ולפי דעתי, כי **בחנמל** - אבן, כמו "אבנים גדולות מן השמים" (יהו' י, יא), כי הוא כנגד ברד. ויש לשקמים פרי כמו לתאנים. ומלת **חנמל** - רבעיה [מילה משורש של ארבע אותיות].

⁹ שתי אותיות בגד"כפת ממוצא זהה והראשונה מביניהם מנוקדת בשווא, כלל זה אינו מתקיים בכל הצירופים. ויש לו תנאים נוספים.

¹⁰ א"ה: בחיפוש כבר-אילן במקור בירושלמי ראש השנה פרק' ג' הלכה ה': דברי תורה עניים במקומן ועשירים במקום אחר. ומשם בכמה מקומות בלשון הראשונים והאחרונים.

ולעניין הקושיא איך ברד הכה את הגפן הרך ולא את השקמה הקשה הרי גם גפן רך יותר קשה משעורה בגבעול, ולולא עדות הפסוק שמות ט כה וְאֶת־כָּל־עֵץ הַשָּׁדָה שָׁבַר: הייתי אומר שהשקמה לקתה בברד אבל לא "נהרגה" כביטוי המקרא בתהלים.
נשוב לדברי ידידנו.

ואם כבר עסקנו בארבה, נביא ענין נוסף. בתורה כתוב בפירוש:
וְשֵׁם רְאִינוּ אֶת הַנְּפִילִים בְּנֵי עֵנָק מִן הַנְּפִילִים וְנָחִי בְּעֵינֵינוּ כַּחֲגָבִים וְכֵן הָיִינוּ בְּעֵינֵיהֶם: (במדבר פרק יג, פס' לג)
בפירוש כתוב בתורה: "חגבים". ורש"י מצטט את הגמרא ואומר "נמלים". הנה ברש"י על במדבר פרק יג פסוק לג:

"וכן היינו בעיניהם - שמענו אומרים זה לזה נמלים יש זכרמים כלנשים" (סוטה לה).
אני לא מבין? למה רש"י מתוכח עם התורה? התורה אמרה "חגבים", אז למה אתה אומר "נמלים"? והקושיא היא על רש"י, כי אם נסתכל בגמרא, המקור של רש"י, נראה:

"וְנָחִי בְּעֵינֵינוּ כַּחֲגָבִים וְכֵן הָיִינוּ בְּעֵינֵיהֶם". אָמַר רַב מִשְׁדָּשָׁיָא, מִרְגָּלִים - שְׂקָרֵי הָווּ, בְּשִׁלְמָא וְנָחִי בְּעֵינֵינוּ כַּחֲגָבִים - לְחַיִּי, אֱלָא "וכן היינו בעיניהם" - מִנָּא הָווּ יָדַעִי? וְלָא הִיא, כִּי הָווּ מִבְּרֵי אַבְיָלִי, תּוֹתֵי אַרְזִי, הָווּ מִבְּרֵי לָהּ, וְכִיּוֹן דְּחִזְיִנְהוּ, סְלֹק בְּאִילָנָא, שְׁמַעוּ דְקָא אָמַרִי, קָא חִזְינָא אִינְשֵׁי דְדָמּוּ לְקַמְצֵי בְּאִילָנֵי.... (תלמוד בבלי מסכת סוטה דף לה/א)

(תרגום והסבר: "ונהי בעינינו כחגבים וכן היינו...")

משרשיא: המרגלים שקרנים היו, מילא "ונהי בעינינו כחגבים" הם יכולים לדעת איך הם העריכות את עצמם בעיני הענקים, אלא "וכן היינו בעיניהם", מאיפה ידעו? איך הם נחשבים בעיני הענקים? ומוסיפה הגמרא שדברי רב משרשיא, לא חייבים להיות נכונים, שהמרגלים היו שקרנים, כי כאשר הם נחו, המרגלים, הם עשו זאת תחת ענפי ארז, וכאשר הענקים הבחינו בהם הם טיפסו על עץ הארז, והם שמעו שהענקים אמרו שהם רואים אנשים הדומים ל"קמצי" באילנות...)

א"ה: טעה בתרגום דברי התלמוד. אביא כאן את רש"י מסכת סוטה לה א כי הוו מבריי אבילי תותי ארזי הוו מבריי - ולא היו שקרנים בזאת (ולא היו נראים כהן שקרנים) לזינאו שמעינהו לאמוריים שקורין אותן חגבים דכי הוו לאמוריים מזכין את אביליהם כשחוזרין מן הקבר, כלומר לעיל לכל היכל דמטו סכיב חשיבא מנייהו [כל מקום שהגיעו (המרגלים) היה מת חשוב שבהם (מיושבי הארץ)], ומזכין לאכל סעודה למחמו תותי ארזי הוו מזכרי להו.

כלומר לא שהמרגלים הפסיקו את סעודתם מפחד הענקים, אלא שהמרגלים כשראו את הענקים האבלים שבאים בצל האילנות הם מיהרו לטפס על העצים כדי שלא ייתפסו בידיהם.

הנה הגמרא לא כותבת "נמלים" אלא "קמצי". מה זה הקמצי הזה? אם נסתכל במילון ארמי-עברי של עזרא ציון מלמד, נראה שפירוש המילה קמצי הוא חגבים, נמלים. שניהם. יש להניח שרש"י לא טעה ולא תרגם את המלה קמצי תרגום שאינו נכון, לנמלים. במיוחד שאונקלוס, פירוש שרש"י מרבה לצטט בפירושו, על הפסוק בתורה, מתרגם:

ותמן חזינא ית גבריא בני ענק מן גבריא והוינא בעיני נפשנא כקמצי

וכן הוינא בעיניהן: (תרגום אונקלוס על במדבר פרק יג פסוק לג)

קמצי = רבוי של קמצי. יכול להיות שרש"י כתב "קמצי", כמו בגמרא, ובמשך הדורות תרגמו את זה ל"נמלים", או שרש"י תרגם "קמצי" ל"חנמלים" כפי שמופיע "ארבה" בתהלים, לרמוז לנו על הקושיא המכריחה אותו להביא פירוש

נוסף על הפשט, והבאחור הזעזער, שתמיד אשם בשבושי גרסאות, תקן את "חנמלים" ל"כנמלים".

א"ה: חריף מאוד! אבל ספק אם מתקבל. 'חנמל' הוא שם קיבוצי, וככל הנראה לא שייך לרבות אותו ע"י סיום 'ים' (ובפשט: המילה חנמלים אינה קיימת!). נוסף לזה רש"י בא תמיד לפרש ולא לסתום. היעלה בדעתנו שרש"י ישתמש במילה שאינה מוכרת למי שאינם בקיאים, וחלוקים פירושה? הישתמש רש"י ב'סלעם' או ב'גוביי' (שלדעת רש"י הוא ממיני הארבה)? יש באמת גרסאות ברש"י, במקום: 'שמענו אומרים זה לזה נמלים יש בכרמים כחנפים' כתוב 'שמענו אומרים זה לזה **כנמלים** יש בכרמים'.

אגב, המלה "קמצא" בארמית פירושה: "חגב". המלה "קמצי" פירושה: גם חגב וגם נמלה. איני יודע אם מילת הרבוי "קמצין" אינו רבוי גם של "קמצי" וגם של "קמצא". מזה סוד הבלבול¹¹. בכל אופן, כיון שנשאלה שאלה למה רש"י שינה מ"חגבים" ל"נמלים", אף שיתכן שאין כלל שאלה, בכל אופן יש לי תשובה טובה לשאלה לא טובה:

ההבדל הגדול בין "נמלים" ל"חגבים", הוא שהנמלים אינם גזלנים. הגמרא אומרת שלולא היתה ניתנת התורה, היינו יכולים ללמוד הרבה דברים מן החי. למשל, היינו יכולים ללמוד צניעות מחתולים, הצנועים בזמן שעושים מה שעושים. גם היינו יכולים ללמוד על נאמנות בין בעל לאשה, מיונים, שנאמנים זה לזו. וגזל היינו לומדים מנמלים. לעומת זאת, כאשר ארבה, וחגב הוא מין ארבה, פושט על שדות, אינו מבחין וגוזל בכל.

כשהענקים הבחינו בבני ישראל המרגלים, הם אמרו כמו שהגמרא אומרת, וכמו שרש"י מצטט "נמלים יש בכרמים...". הם אמרו זה לזה שעם ישראל חוזר לארצו. הם לא גזלנים. הארץ הזו שלהם היא, הם חוזרים לארצם.

לעומת זאת, המרגלים הרגישו לא נעים. הם ראו ארץ מיושבת, נטועה בעצי פרי. וְנָהִי בְעֵינֵינוּ פְּחָגְבִים. הם הרגישו כאילו הם באים לארץ כנען וגוזלים אותה מידי יושביהם. השדר הזה נקלט אצל הענקים ואז הם שינו את ה"פוליטיקה" שלהם, וְכֵן הָיִינוּ בְעֵינֵיהֶם. אם היהודים עצמם מרגישים לא נוח ומרגישים "גזלנים", אז מותר גם לנו, יושבי הארץ, ג"כ לחשוב ככה.

מסקנה. כל הבעיות מתחילות ונגמרות אצלינו. מה אנחנו משדרים לאויבינו¹².

לשירותכם - תמיד, בברכה וכל טוב, יעקב יואל שני - סופר סת"ם, טל נייד 054-5611027

יב ב תַּחֲדָשׁ תִּהְיֶה לָכֶם רֹאשׁ תְּחִלָּה רַאב־ע: וְנִסְחָן וְאִיר וְיִסְחָן וְכָל שְׁמוֹת הַחֲדָשִׁים אֵינֶם לְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ, כִּי אִם לְשׁוֹן כְּשָׁדִיִּים; עַל כֵּן לֹא תִמְצָא אֶחָד מֵהֶן כְּתוּב בְּמִקְרָא, רַק בְּנִבְאוֹת חֲגִי, זְכָרִיָּה (רֹאֵה זֶכֶּי אֵז, זָא) וְסֹפֶר דְּנִיָּאל וְעֹזְרָא (עֹז, וְטו; נַחֲמִי אֵא, בֵּא; וְטו) וּמִגְלַת אַחֲשׁוּרוֹשׁ (אִסִּי גֵז, חֵט), כִּי בְּגוֹלָה הָיוּ.

והעיר הרב משולם ראטה ז"ל בספר מבשר עזרא שדניאל מוזכר כאן בטעות.

מאזנים מ"ב ע"א "ואדר ואלול וכסלו הנמצאים בעזרא ובמגלה ובדברי זכריה

הם לשון כשדים, וע"כ לא תמצאם בספר אחר". ועי' לעיל מ"ש בטעות שיש בפי'

פ' בא שחשב גם דניאל בין הספרים האלה.

¹¹ א"ה: יש שתי צורות ריבוי גם קמצי וגם קמצין. ולכן טעו מי ששינו מ'חיי אריכי' ל'חייין אריכי'. הבידול שהוא מנסה לעשות כאן אינו נכון.

¹² א"ה: כנראה התשובה אינה טובה כל כך. הנמלה לא תגזול מחברותיה, אבל אין לה דעת לקחת רק מהפקר.

בפיה"א פ' בא י"ב ב' וניסן ואייר וסיון וכל שמות החדשים אינם לשון קדוש כ"א לשון כשדים, ע"כ לא תמצא במקרא כתוב אחד מהם. רק בנבואות זכרי' ודניאל ועזרא ומגילת אסתר שהיא בגולה". וזה טעות, כי בדניאל לא נמצא זכרון שמות החדשים. ואחרי הראב"ע נמשכו בטעות זו גם החזקוני והטור עה"ת שם בפסוק זה.

ועי' ירושלמי ר"ה פ"א ה"ב ותוס' ר"ה דף ז' ע"א ד"ה מדברי קבלה.

המשך ראב"ע: והנה אתן לך ראייה מן המקרא, שהמועדים תלויים בבית דין: דכתיב "ויועץ המלך" חזקיהו "לעשות פסח בחדש השני" (ראה ד"ה ב,ל,ב). ואם היתה קבלה בידם להסתכל לדבר האביב לבדו, כאשר אמרו החולקים על קדמונינו, למה לקח עצה לקבוע פסח בחדש השני? ועתה יראה, אם דבריהם אמת, כי עשה חזקיהו שלש רעות: האחד, שלא הקריב הפסח בזמנו ובמועדו והיה טהור. ולמה אחר זה? בעבור רוב הקהל שלא בא; ואין זה כתוב בתורה, כי אם בדברי הקבלה (ראה ד"ה ב,ל,ג,ה). והשני, שאכל והאכיל כל ישראל חמץ בחדש הראשון. ושלישי, שבדא מלבו לעשות חג המצות בחדש השני שבעת ימים (ראה ד"ה ב,ל,כא), וכן לא יעשה (ע"פ בר' לרז); כי השם לא צוה לעשות חג המצות בחדש השני, רק על אכילת הפסח לילה אחד (ראה במ' ט,יא); כי כל הטמאים אוכלים בחדש הראשון מצות עם כל ישראל. חלילה חלילה, שעשה חזקיהו רעות כאלה, כי הכתוב דבר עליו: לא סר מכל מצות ה' ימין ושמאל (ראה מ"ב יח,ו). גם הוא אמר: "זכר נא את אשר התהלכתי לפניך... והטוב בעיניך עשיתי" (מלכים ב,כג). והנה עתה אפרש לך: דע, כי חזקיהו נועץ עם הקהל (ראה ד"ה ב,ל,ב) בהכנס החדש, שיעשה פסח בחדש הבא אחריו, בעבור רוב הקהל שלא בא, ו"הכהנים לא התקדשו למדי" (שם, ג). והנה עבר השנה, והפסח שנעשה - פסח ראשון היה, ובמועדו נעשה. והעד, כי השם נָצַע האוכלים הפסח "בְּלֹא כִּפְתּוּב" (שם, יח); ואם לא נעשה בזמנו, למה נגעם, אחר שלא היה הפסח מקובל לפניו? ואילו חטא חזקיהו, איך התפלל בעדם ושמע השם תפילתו "וַיִּרְפָּא אֶת הָעָם" (שם, כ)? ואם טען טוען: הלא הקדמונים (ראה פסחים נו,א) לא הודו לו שעבר ניסן בניסן? והתשובה: אמת אמרו (ראה סנה' יב,ב), כי מנהג כל בית דין להסתכל בסוף חדש אדר, אם הוא צריך לעבר שנה או לא; והנה חזקיהו לא עשה כן, כי שגג שגגה קטנה לעבר שנה בראש חדש. ובעבור כי חדש העיבור לעולם יהיה לפני החדש הראשון, על כן יהיה לעולם ראש לחדשים, ויהיו המועדים בחדש השביעי ממנו. ומעיר על זה הרב משולם ראטה ז"ל.

שם בפיה"א פ' בא י"ב ב' יש טעות בלשון המקרא דה"ב ל' ב' שהעתיק ראב"ע בזה הלשון "ויועץ המלך חזקיה לעשות פסח בחדש השני" תחת אשר לשון הכתוב שם בד"ה הוא "ויועץ המלך ושריו וכל הקהל בירושלים לעשות הפסח בחדש השני". וגם באגרת השבת שער הראשון הביא בטעות את לשון הפסוק הזה וכתב שם "והנה תחלת שנת ישראל ע"פ ב"ד באשר הוא כתוב ויועץ המלך חזקיהו". וגם רש"י ברכות דף י' ע"ב ופסחים נ"ו ע"א הביא פסוק זה כמו שמביאו הראב"ע פ' בא. ועי' לעיל בענין שינוי נוסח העתקת הפסוקים ע"י הקדמונים והבאתי מסוף זבחים "מנות הארון". וע"ע רש"י חולין ק"ל ע"ב ד"ה ויאמר לעם "ביהושפט כתיב בדברי הימים, סופי' דקרא למען יחזקו בתורת ה'". והוא תמוה, דבאמת בחזקיהו כתיב ולא ביהושפט. גם מה שהביא רש"י סיפ' דקרא הוא למותר, דהא הגמרא עצמה מביאה את המקרא בשלימות, וכן הוא בסנהדרין צ' ע"ב. ונראה שלפני רש"י לא הי

בגרסתו בגמרא רק רישא דקרא או "וגומר". ועי' כיוצא בזה בפירש"י ברכות דף ה' ע"ב ד"ה וצפונך "לשון צפון", וסיפיה דקרא ישבעו בנים". ולפנינו איתא שם בגמ' בשלימות. ועוד בכ"מ בש"ס.

וגם הרמב"ם הביא בה' מת"ע פסוק שועת ענוים אתה תשמע, תחת הנאמר באיוב, וצעקת עניים ישמע. ורחף לפני זכרוננו נוסח תפלת נשמת כל חי. וכן בפיה"מ סוף מנחות הרכיב שלשה פסוקי תהלים שהי' מונח בזכרוננו צרופם בסדר פסוקי דזמרה בתפלת יהי כבוד. ועי' תוס' פסחים קי"ח א' ד"ה מהורו, וקי"ז א' ד"ה שעומדים, ומהרש"א שם. ובפיה"מ מס' כלים הביא פי' על "חשוכי בגדים" מלשון מניעה כמו חשכת נפשי משחת בלי ובאמת בישעי' נאמר חשקת בקו"ף והיה לו להביא מקרא מקרוב שתי פעמים בפי' וירא כ"ב י"ב וט"ז ולא חשכת את בנך ובפרשה זו עצמה נמצא השרש הזה ואחשוך גם אנכי אותך מחסוא לי (שם כ' ו') גם בפי' וישב (ל"ט ט') "ולא חשך ממני מאומה".

ועי' תוס' זבחים לענין הזאת הקרנות שהקשו על הגמ' המביאה מקרא שלא כגרסתנו, ומובא באור בוקר לר"מ פלונגיאן. — ועי' באוה"ח בפסוק רקיע השמים ובענין קריאת האמהות שם לבניהם "כי אמרה" ג"כ ט"ס ע"פ זכרוננו.

לקצר לשון המקרא, כמ"ש התוס' על הגמרא ונתן הכסף וקם לו בשבת, וכן בב"ק מהיות טוב אל תקרי רע, ועוד. וכן בענין פסח חזקיה הנ"ל לאהבתם הקצור. גם הביא שם בפי' החודש הזה לכם "הכתוב דבר על חזקיה, לא סר מכל מצות ה' ימין ושמאל" ובאמת לשון הכתוב במ"ב י"ח ג' הוא "וידבק בה' לא סר מאחריו וישמור מצותיו אשר צוה ה' את משה" ותיכף סמוך לזה יאמר הראב"ע שם "גם הוא אמר בתפלתו, זכר נא את אשר התהלכתי לפניך והטוב בעיניך עשיתי". ולשון המקרא (מ"ב כ' ג') וגם בישעי' ל"ח ג' "זכר נא את אשר התהלכתי לפניך באמת וכלכב שלם והטוב בעיניך עשיתי".

יב ו **בין הערבים**: יש אריכות בפירוש ראב"ע הארוך כאן. יובאו קטעים הנדונים בספר מבשר עזרא מהרב משולם ראטה ז"ל.

פ' בא בין הערבים "וכבר פירשתי בס' השם הנכבד כי שמים מגזרת שם ישר

נוכח עמו" (איוב כ"ג ז').

לשון ראב"ע: ועתה אשוב לפרש: דע, כי משקל **ערבים** - לעולם נופל על משקל 'שנים'; כמו "אֲבָנִים" (שמ' א, טז), וכמו "לוחותים" (יח' כז, ה); וככה "דְּרָכִים" (מש' כח, יח), והעד: "יפל באחת" (שם). וככה 'שמים', כי הם שני סדני הגלגל, שהם כמו נטועים, שעליהם משענת תנועת הגלגל; וכתוב "לנטוע שמים" (יש' נא, טז). וכבר פרשתי בספר 'השם הנכבד' (א, ב), כי 'שמים' מגזרת "שם ישר נוכח עמו" (איוב כג, ז) - רמז לשנים מקומות.

המקרא הזה באיוב טעון ביאור. שם ישר נוכח עמו וּפְלִטָה לְנֶצַח מְשֻׁפָּט:

בתחילת דבריו אומר איוב: [ג] מִי־יָתֵן יָדַעְתִּי וְאִמְצָאֵהוּ אֲבֹא עֲדִתְכוֹנָתוֹ: [ד] אֶעֱרָכָה לְפָנָיו מְשֻׁפָּט וְפִי אֲמַלֵּא תוֹכְחוֹת:

רש"י: שם - במקום ריבנו. ישר - כוסר מפעלותי יהא נוכח ונגלה ונראה. עמו - לפניו. נוכח - מוכח. ושם אפלטתה לנצח - כי לא ימלא בי עון.

ראב"ע: שם יראה ישר נוכח. ואפלטתה - נפשי לנצח, ולא הייתי מתפחד. לכן [מתפרש: אבל] לא אוכל למצוא אותו.

רמב"ן (בהקדמת הפסוק הקודם): הַבְּרִבְּכָה יָרִיב עִמָּדִי לֹא אֲדִי־הוּא יֵשֶׁם בִּי: [ז] שֶׁם יֵשֶׁר נֹכַח עִמּוֹ וְאַפְלָטָה לְנֶצַח מִשְׁפָּטִי: האם מאשר כחו גדול מכחי יריב עמדי - להראות גבורתו? לא יעשה ככה! אך הוא ישים בי שם, במקום המשפט לפניו, אדם ישר שאהיה נוכח עמו, כדי שלא איראנו; ואז אפלט נפשי לעד משופטי, כי הישר יזכני באמת, בשומעו תוכחתי. ישים בי - כענין "ישים עלי". בי - כאומר: ישים במעשי שופט לשפוט ביושר. או: דרך הלשון ככה, כמו "הבהמה אשר אני רוכב בה" (נחמ' ב, יב); "כַּאֲשֶׁר יִתֵּן מֹוס בְּאָדָם בֶּן יִנְתָן בּוֹ" (וי' כד, כ). ועל דעת רבותינו ז"ל, כן הלשון בנשפט, וכן בשופט: "ונתן בפלילים" (שמ' כא, כב) - ונתן על פיהם (ראה מכיל' משפטים נזיקין ח). ובדברי חכמים ז"ל: ומשלם בבית דין (ראה ב"ק קג, ב); יוצאה בדינין (ראה ב"מ סא, ב). והחכם רבי אברהם בן עזרא ז"ל פירש לא אך הוא ישים - כמו "יְיָשִׁמוּ וְיִשְׁפִּילוּ" (יש' מא, כ); כלומר: אין מי שיבין וישים לבו כי הרשעתי, אך הוא לבדו. והנכון שנאמר: לא יעשה כן לריב עמדי בכחו הגדול, אך הוא ישים בי לבו אם חטאתי לו, כי שם במקום המשפט, אהיה ישר, ושם יהיה מפעלי נוכח ונגלה עמו, ואפלטתה נפשי לנצח מיד שופטי.

ענה נמשיך בדברי ראב"ע הארוך כאן. והנה על הפסח, שכתוב בו בין הערבים, מצאנו: "שֶׁם תִּזְבַּח אֶת הַפֶּסַח בְּעֶרֶב כְּבֹוא הַשֶּׁמֶשׁ" (דב' טז, ו). ורבנו שלמה אומר: "כבוא השמש" - לצד מערב. ואין זה משמע 'ביאה', כי הוא הפך יציאת השמש, מדכתיב "השמש יצא על הארץ" (בר' יט, כג) - שהחל להראות על הארץ; וככה "ובא השמש" (וי' כב, ז) - שלא יראה על הארץ. והנה כתוב על מקרה לילה: "והיה לפנות ערב ירחץ במים" (דב' כג, יב); ואם אין הדבר כן, יבאר לנו, מה הפרש יש בין "כְּבֹוא הַשֶּׁמֶשׁ" של פסח (דב' טז, ו) ובין "[ו]כְּבֹוא הַשֶּׁמֶשׁ [יבא אל תוך המִחְנֶה]" (דב' כג, יב) שלמקרה לילה! וככה "ובא השמש" (וי' כב, ז).

מתכוין להקשות על פירוש רש"י שאם הכוונה לביאת השמש לצד מערב, איך התורה משתמשת באותו ביטוי הן לפני השקיעה זמן שחיתת הפסח, והן ללילה זמן אכילת התרומה והיתר הטמא לשוב אל המחנה. הערת הרב משולם ראטה על ראב"ע.

פ' בא י"ב ו' בפסוק בין הערבים עי"ש בראב"ע פירוש. ומ"ש הראב"ע על ובא השמש וטהר, ועי' לעיל שהבאתי מ"ש ביסוד מורא ובפ' אמור ובמקמ"א "וטהר יומא הוא אסמכתא". ובשפת יתר, באין אלפים אבוס בר, (במשלי) — כמו טהר יומא.

יב ז על הַבְּתִים ראב"ע ארוך: מלת בתים - משונה בדקדוק, כי יש דגש אחר קמץ גדול, ואין זה משפט הלשון; רק אם היה הקמץ חטף, כמו "רָנוּ שְׁמִים" (ישעיהו מד, כג). "אולי היה כן בעבור חסרון יו"ד בַּיִת. שלא תתערב זאת הגזרה עם גזרת "עשרת הַבְּתִים חומר" (יה' מה, יד), שהוא פתח, לשון רבים מן "האיפה והבת" (שם, יא). ומלת על הַבְּתִים יותר משונה, כי הוא 'מלעיל' הפך המנהג.

כפי הנראה 'מלעיל' כאן הוא הטעם המשני בבי"ת שאינו מצוי בהברה לפני דגש, הוא צפוי כמו געיא בטעם השני לפני הטעם, או לפני שווא נע. ומכאן להערת הרב משולם ראטה ז"ל בספר מבשר עזרא.

בפיה"א פ' בא בפ' על הבתים אשר יאכלו כתב "ודקדוק מלת בתים משונה" וכו'

והאריך בזה ע"ש. ולמה לא הביא ענין זה על הפסוק ויעש להם בתים בפי' שמות ? ועוד דבכמ"ק לא שמר הסדר שהבטיח בהקדמתו לפי' הנדפס כי בפעם הראשונה יפרש כל מלה כמו שמים בפסוק הראשון. ומזה מוכח כי עניני הדקדוק נוספו ע"י תלמידו. ועי' לעיל מ"ש ממאגאזין ח"א על אודות תוספת תלמיד לפי' איוב. וע"ע אהל יוסף פ' תצא בפי' מלת "קדשה" שהביא לפי' חגי שהוא תוספת תלמידו. ועי' מאגאזין ח"ג צד 99 שהביא מש"ש שהעתיק מכת"י תשלום הקדמת אה"י לשמות שגדפסה בחסרון. ושם הביא מלבד דברי תלמידו המוסיף בפי' בא פ' ובשל מבושל (וגם בזה רשמתי שנויי נוסחאות) יעו"ש במאגאזין וגם בסוף תרי עשר (יעו"ש בהקדמת מוה"י הנדפס במרגט, כתב עוד באורך בסוד השם (כצ"ל ור"ל בפיה"א לשמות ג' ט"ו ובמאגאזין נדפס בטעות). כתוב "והנה ביארתי לך מכתב לשון החכם כי הוא פירשו וזה צחות לשונו". כך כתוב שם אות באות. וזה לאות כי זה הספר פי' אותו תלמידו ואסף בו דברי ראב"ע המפורים בספריו וכן תמצא בפי' בא וכו'.

יעו"ש במאגאזין שהביא גם מפי' ר"י משכנני על הראב"ע שהביא נוסח זה. נותרו ענינים נוספים במבשר עזרא בנוסף על המטופל בשנה הקודמת ובגליון זה ועוד חזון למועד בע"ה.

יג ד בַּחֲדָשׁ הָאֲבִיב: משה אוסי: בתנ"ך אביב הוא התבואה הירוקה לפני גמר הבשלתה, ככתוב בענין מכת הברד: "כִּי הַשְּׁעָרָה אֲבִיב" (טי ל"א) – גרגרי השעורה ניזוקו בעודם רכים, בראשית הבשלתם, כשעדיין היו אביב, לא היו בשלים דיים. ומאותו השורש – צמחים רכים הגדלים ליד הנחל נקראים יֶאֱבִי נחלי, ועל צמח שלא הבשיל דיו אומרים יְעוֹדְנוּ בֶאֱבִי¹³, ועל אדם שנפטר צעיר אומרים יִקְטֹף בֶּאֱבִי – כמו באביבו – בֶּאֱבִיב חֵייו. ובאמהרית אֲבָבָה הוא פרח, ושם עיר הבירה של אתיופיה – אדיס אבבה, פירושו: פרח חדש, ובעברית חודש האביב הוא זמן הבשלת השעורים: "הָיָה אֲתָם יֹצְאִים בְּחֹדֶשׁ הָאֲבִיב" – נאמר ביציאת מצרים, עם ישראל היוצא לחירות דומה לזרעים שהיו אסורים וקפואים מתחת לאדמה כל ימות החורף, ועתה הנבטים מביטים אל האור, צומחים ומבשילים.

יג יד מֵהַזֹּאת יַעֲקֹב עֲצִיּוֹן בֶּא לִידי ביטוי' שבת בשבתו בוא עו כולנו משתמשים רבות בצירוף "זאת אומרת", אך נראה שאיננו נותנים את דעתנו בדרך כלל לשאלה מי זו ה"זאת" שעליה אנו מדברים. למשל, אם ילד אומר לאביו שקיבל ציון טוב במבחן, ואביו שואל אותו "מה זאת אומרת טוב?" – המבחן הוא שם עצם ממין זכר, וכך גם הציון והאב ובנו, ובכל זאת אנו אומרים "מה זאת אומרת".

ובעצם, אנו נוהגים כך לא רק בצירוף "זאת אומרת". ניטול לדוגמה משפט נפוץ כמו "היה מזג אוויר קריר, אך בכל זאת יצאנו לטיול". גם הצירוף "בכל זאת" לא מתייחס לשם עצם מסוים שמינו נקבה. בשני הצירופים הנזכרים המילה "זאת" היא מילת רמז סתמית, שאינה מתייחסת לשם עצם כלשהו אלא באופן כללי לעניין שבו אנו עוסקים. בפרשתנו שואל הבן הרואה את מצוות פדיון הבכור "מֶה זֹאת" – שאלה שלימים שולבה בהגדה של פסח פשאלת הבן התם. אף בשאלה זו המילה "זאת" היא מילת רמז כללית.

¹³ לישנא דקרא איוב ח יב: עֲדָנוּ בֶּאֱבִי לֹא יִקְטֹף וְלִפְנֵי כָל־חֲצִיר יִיבֹשׁ:

בבחינת "מה קורה פה?". המקרא משתמש במקרים כאלה הן במילה "זה" והן במקבילתה "זאת". דוגמה לדבר – בפרשה הקודמת נאמר לפרעה בשם ה': "וְאֵלֶם בְּעֶבְרִי זֹאת הָעֶמְדָּתִי, בְּעֶבְרִי הָרֵאֲתָהּ אֶת כָּחִי"; ואילו בפרשתנו נאמר (בתשובה לבן-ההגדה שאינו יודע לשאול): "בְּעֶבְרִי זֶה עָשָׂה ה' לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרָיִם". הנה לפנינו – "בעבור זה" ו"בעבור זאת", ובשניהם נראה שהמשמעות כללית ואינה מתייחסת לשם עצם מסוים (ויושם לב שאונקלוס מתרגם את שני המקומות בנוסח זהה: "בְּדִיל דָּא").

לגבי הביטוי "זאת אומרת" עצמו – מקורו המילולי נראה במשפט שלמה שבתנ"ך. לאחר ששתי הנשים טוענות טענותיהן, מציג המלך את דבריהן בלשון זו: "זֹאת אֵמְרָת: זֶה בְּנִי הַחֲדָי וּבְנֵה הַשֵּׁנִי, וְזֹאת אֵמְרָת: לֹא כִי, בְּנֵה הַשֵּׁנִי וּבְנִי הַחֲדָי (מלכים א', כג)". כאן המילה **זאת** אינה מילת רמז סתמית – אלא מתייחסת לאישה שבאה אל המלך. כשהמלך אמר "זאת" בראשונה, כך נראה, הוא החווה בידו או בראשו אל עבר האישה – וכשאמר "זאת" בשנית פנה לחברתה. בלשון חכמים, במקום מילת הרמז המקראית "זאת" נוהגת דרך כלל המילה "זו" (כך הוא למשל בלשון שבה מקדש החתן את הכלה – "בטבעת זו") – אך בצירוף "זאת אומרת", שמשמעו "כלומר", נשמרה המילה "זאת" בשל ציטוט לשון המקרא. כך למשל אומר האמורא ריש לקיש על המשנה במסכת פסחים, המלמדת שצריך לטבול את הירק בחזרת: "**זאת אומרת**: מצוות צריכות כוונה". היו שהסבירו ש"זאת אומרת" הוא מעין קיצור של "**משנה זאת אומרת**", אך נראה שכאמור יש כאן מילת רמז סתמית, זאת אומרת מילה כללית, ואין לחפש אחר משהי מסוימת האומרת את הדברים.

תן לחכם ויחכם עוד

אני מבקש מאוד ממי שיש לו הערות שלא ימנע מלשולחן אלי
הכתובת למשלוח: eliyahule@gmail.com
הערות מתקבלות גם באנגלית.

הודעה מאתר "לדעת" כאן תוכלו להוריד גליונות פרשת השבוע מדי שבוע (גם גליוננו מופיע שם): www.ladaat.net/gilionot.php

מאמרנו מופיע **ונשמר** באוצר החכמה בפורום העלאת מאמרים
<https://mail.google.com/mail/ca/u/0/#search/dvir/14a6bf5feb771ff>

אם אתה מתעניין
בהגטים הלשוניים של התורה
(לשון המקרא, המשנה, התלמוד וכו')
אתה מוזמן להרשם (בחנם)
לקבלת דוא"ל בנושאים לשוניים
בכתובת: maanelashon@gmail.com
© בוא לחכים את עצמך ואת שאר המכתבים ©